

Педагогічна освіта

УДК 37.017.4:[796+39]–053.6

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17795338>

Роль народних традицій фізичного виховання і національних рухливих ігор у процесі спортивно-патріотичного виховання підлітків

Карпенко Марина Ігорівна

кандидатка педагогічних наук,

доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання,

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

36003, Україна, Полтавська область, м. Полтава, вул. Івана Банка 3

karpenko.m.i1984@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2976-1968>

Прийнято: 12.11.2025 | Опубліковано: 30.11.2025

***Анотація:** У статті досліджується роль українських народних традицій фізичного виховання та національних рухливих ігор у процесі спортивно-патріотичного виховання підлітків. Підкреслюється, що народні традиції є важливою складовою національної культури і сприяє формуванню громадянської та патріотичної ідентичності учнів. Народні традиції фізичного виховання поєднують фізичну активність, культурне надбання та соціальну взаємодію, забезпечуючи всебічний особистісний розвиток підлітків – фізичний, морально-етичний, патріотичний та соціально-громадянський. Аналіз наукових джерел показав, що народні рухливі ігри сприяють розвитку сили, швидкості, витривалості, координації, швидкості реакцій, а також формують моральні якості, комунікативні навички та активну громадянську позицію.*

Особлива увага приділяється класифікації національних рухливих ігор за походженням, віковою спрямованістю, домінуючими фізичними якостями,

змагальністю, складністю, чисельністю учасників, просторовими умовами та виховною спрямованістю, що дозволяє ефективно добирати ігри для підлітків відповідно до їхніх психофізіологічних особливостей. Підкреслюється важливість вікового принципу та культурно-емоційної значущості гри для формування патріотичних цінностей і гармонійного розвитку особистості.

Узагальнено, що інтеграція народних ігор у навчально-виховний процес ЗЗСО забезпечує комплексне гармонійне фізичне, культурне та патріотичне виховання підлітків, поєднуючи оздоровчу, освітню та виховну функції. Водночас визначено, що потребує подальшого дослідження розробка практичних рекомендацій із застосування народних традицій фізичного виховання та національних ігор у сучасних умовах, оптимальної частоти і тривалості їх використання, а також методичне забезпечення впровадження цих традицій у спортивно-патріотичне виховання підлітків.

Ключові слова: народна педагогіка, народні традиції фізичного виховання, національні рухливі ігри, спортивно-патріотичне виховання, фізичний розвиток, підлітки.

The role of folk physical education traditions and national outdoor games in the process of sports and patriotic education of adolescents

Karpenko Maryna

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education,

State Educational Service "Luhansk Taras Shevchenko National University"

36003, Ukraine, Poltava region, Poltava, Ivan Banka St. 3

Abstract: *The article examines the role of Ukrainian folk traditions of physical education and national active games in the process of sports-patriotic education of*

adolescents. It is emphasized that physical culture is an important component of national culture and contributes to the formation of students' civic and patriotic identity. Folk traditions of physical education combine physical activity, cultural heritage, and social interaction, ensuring comprehensive personal development of adolescents – physical, moral-ethical, patriotic, and socio-civic. Analysis of scientific sources has shown that folk active games promote the development of strength, agility, endurance, coordination, and reaction speed, as well as fostering moral qualities, communication skills, and an active civic stance.

Special attention is paid to the classification of national active games according to origin, age orientation, dominant physical qualities, competitiveness, complexity, number of participants, spatial conditions, and educational focus, which allows for effective selection of games for adolescents in accordance with their psychophysiological characteristics. The importance of the age principle and the cultural-emotional significance of the game for the formation of patriotic values and harmonious personal development is emphasized.

It is concluded that the integration of folk games into the educational process of secondary schools ensures comprehensive and harmonious physical, cultural, and patriotic education of students, combining health-improving, educational, and upbringing functions. At the same time, it is noted that further research is needed to develop practical recommendations for the application of folk physical education traditions and national games in modern conditions, determine the optimal frequency and duration of their use, and provide methodological support for implementing these traditions in the sports-patriotic education of adolescents.

Keywords: *folk pedagogy, folk traditions of physical education, national active games, sports-patriotic education, physical development, adolescents.*

Постановка проблеми. У «Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року» вказано що фізична культура і спорт є важливою

складовою національної культури, покликаною сприяти формуванню ідентичності громадян [1]. Формування патріотичної самосвідомості учнівської молоді є однією з ключових задач сучасної системи освіти. Разом із цим важливо забезпечити комплексний розвиток фізичних якостей учнів, що сприяє зміцненню здоров'я та гармонійному формуванню особистості. Надбання української народної педагогіки і, зокрема, національні традиції фізичного виховання є, ефективним засобом навчально-виховного процесу, адже вони поєднують фізичну активність, соціальну взаємодію та культурне виховання. Українська історична спадщина має багато ідей і традицій, які можуть бути ефективно використаними у сучасних закладах загальної середньої освіти з метою збереження національної ідентичності і самобутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Народознавство в цілому і народні традиції, зокрема, є об'єктом ретельного вивчення вже багато десяти років. Так, окрім істориків, їх дослідженням займаються представники різних наук: етнологія вивчає походження народів, особливості їх побуту, культури, звичаїв, традиційні форми взаємодії у спільноті; фольклористика - усну народну творчість, обряди, ритуали, традиційні ігри та розваги; антропологія - ціннісні моделі поведінки, ритуальну діяльність, символіку традицій; народна та етнопедагогіка - традиційні способи виховання, вплив народних традицій на виховання, формування світогляду через культурні форми; педагогіка фізичної культури і етнокінезіологія - галузі науки, що досліджують традиційні рухові практики, народні ігри як засіб виховання, формування національної ідентичності через фізичну активність тощо. Таким чином, сучасна наука має достатню джерельну базу для розробки теоретико-методологічних і практичних засад формування патріотичної самосвідомості засобами народної педагогіки і національних ігрових традицій.

Розробку проблеми впровадження досвіду народної педагогіки в процес фізичного виховання дітей різного віку започатковано в працях Г. Ващенко,

С. Русової, К. Ушинського. Так, Софія Русова вважала народні ігри унікальним засобом національного виховання і народної педагогіки. «На іграх, - писала вона, - відбивається національний вплив. У грі дитина уявляє себе якнайкраще, безпосередньо, бо вона живе цілком натурально тими почуттями, що вона в той час переживає. Нам, дорослим, треба якнайменше втручатися в дитячу гру і найменше обмежувати час ігор ... В грі здорова дитина виявляє свої нахили, своє переймання, свої виявлення і фізичну силу, свою повну самосвідомість» [2, с. 11].

Василь Кремень, розмірковуючи про національну ідентичність як умову самоздійснення української нації, пише наступне: «Актуальність проблеми на сучасному етапі зумовлена цивілізаційним і суспільним розвитком, а саме: з одного боку, глобалізацією, а з іншого – відстоюванням державного суверенітету. Українська духовна культура є підґрунтям національної ідентичності. Національна ідентичність як синкретичне й багатопланове утворення постає не лише духовною опорою, а й сукупністю переконань, світоглядних принципів [3].

Про необхідність виховувати у молоді активну громадянську позицію пише І. Найда: «Потрібно популяризувати історії українського козацтва; пропагандувати історико-культурної спадщини українського народу. Також автор вказує, що пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення громадян до українського народу, Батьківщини, держави, нації тощо [4].

У своїх наукових дослідженнях С. Лазоренко зазначає, що патріотичне виховання слугує ключовим складником навчально-виховного процесу підростаючої молоді та формує особистісні риси духовнокультурного громадянина України [5]. Такої ж точки зору дотримуються і дослідники О. Отравенко, З. Діхтяренко, Е. Єрмоменко які вказує, що метою національно-патріотичного виховання сучасної молоді є створення повноцінного соціально-

політичного громадянина, котрий добре ставиться до навколишньої дійсності з власною активною моральною та життєвою позицією [6].

Обґрунтовують теоретико-методологічні і практичні засади організації патріотичного виховання учнівської молоді у позашкільній виховній роботі такі дослідники як С. Коломоєць, С. Петков і О.Притула. Ними розглянуто питання, що пов'язані із створенням та діяльністю різнопланових, але разом з тим однаково спрямованих на патріотичне виховання підліткових і молодіжних організацій. У праці розглянуто низку проблем, пов'язаних з організацією молодіжних і підлітково молодіжних патріотичних товариств й організацій та їх вплив на формування особистості [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість наукових розвідок, присвячених проблемам патріотичного виховання, питання використання народних традицій фізичної культури і спорту у цьому процесі досліджене недостатньо. Багато сучасних наукових праць зосереджені на аналізі теоретичних і практичних засад формування патріотичної самосвідомості підростаючого покоління і вивченні особливостей реалізації ідей патріотичного виховання у закладах освіти різних рівнів — від дошкільних до вищих. Водночас розроблення концептуальних засад патріотичного виховання засобами фізичної культури і спорту потребує більш ґрунтовного опрацювання. Тож, можемо констатувати, що подальшого теоретичного осмислення і практичного обґрунтування потребує спортивно-патріотичне виховання саме засобами народних традицій фізичного виховання і національних ігрових традицій у закладах загальної середньої освіти.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Мета статті — здійснити теоретичний аналіз народних традицій фізичного виховання та національних рухливих ігор, узагальнити релевантні ознаки їх класифікації та визначити їхній потенціал як ефективного засобу спортивно-

патріотичного виховання підлітків у сучасних закладах загальної середньої освіти.

Відповідно до поставленої мети, передбачається розв'язання таких завдань:

1. Узагальнити сучасні наукові підходи до трактування народних традицій фізичного виховання, визначити їхню сутність, структурні компоненти та роль у фізичному і культурному розвитку молоді.

2. Систематизувати національні рухливі ігри та здійснити теоретично обґрунтовану класифікацію за походженням, змістовно-ігровими характеристиками та функціональним призначенням.

3. Визначити потенціал народних традицій фізичного виховання та національних рухливих ігор як засобу фізичного, морального, соціального та патріотичного виховання здобувачів ЗЗСО.

4. Окреслити напрями подальших досліджень, пов'язаних із практичним упровадженням національних рухливих ігор у навчально-виховний процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до логіки наукового пошуку, розпочнемо із аналізу основних категорій нашого дослідження, таких як «народні традиції фізичного виховання» і «спортивно-патріотичне виховання».

У педагогічній літературі під терміном “традиції” розуміють досвід, погляди, смаки, норми поведінки та таке інше, що склалися історично й передаються із покоління в покоління. Ю. Терещенко, О. Невмержицький в традиції вбачають своєрідну стереотипізовану інтелектуальну практику колективного шліфування певних моделей діяльності ряду поколінь (трьох як мінімум) та передачу їх наступним поколінням [8, с.14].

Народні традиції фізичного виховання у дослідженнях Є. Приступи, А. Вольчинського, і В. Столярова трактуються як досвід народу щодо фізичного

вдосконалення особистості, що включає раціональні народні знання про фізичний розвиток людини, збереження і зміцнення її здоров'я, засоби і форми фізичного виховання, що склалися історично, та як елементи соціальної і культурної спадщини передаються наступним поколінням, забезпечуючи реалізацію національного ідеалу тілесної досконалості [9]. Дослідниця Н. Левінець терміном *“народні традиції фізичного виховання”* називає досвід народу щодо фізичного удосконалення особистості, який включає раціональні народні знання про фізичний розвиток людини, збереження та зміцнення її здоров'я, засоби і форми фізичного виховання, що склалися історично; і як елементи соціальної і культурної спадщини передаються наступним поколінням, що забезпечує реалізацію національного ідеалу тілесної досконалості [8, с.17]. Ми повністю погоджуємося із даним тлумаченням і у подальших наукових розробках керуємося саме ним.

На основі теоретичного аналізу і узагальнення сучасної історичної, культурологічної і психолого-педагогічної літератури наведемо перелік українських народних традицій фізичного виховання:

- народні рухливі і спортивні ігри - козацькі ігри (лава на лаву, коршун, сорока та ін.); обрядові ігри (веснянки, гаївки); змагальні ігри.
- традиційні види фізичної діяльності - народні танці як спосіб розвитку координації (гопак, аркан); козацька підготовка (джура, бойові вправи); традиційні різновиди боротьби чи силових вправ.
- звичаї загартування й виховання витривалості - купання в холодній воді на свята; ранкові обряди рухової активності; праця на природі.
- обрядовість та символічні практики - танці-обряди, колективні колові рухи; ігри, пов'язані зі святами та календарними циклами тощо [2, 8-11].

Визначення терміну «спортивно-патріотичне виховання школярів» було предметом нашого попереднього дослідження, у якому ми сформулювали його наступним чином: це цілеспрямований, організований процес формування у

підростаючого покоління відчуття відповідальності за себе, свій народ і Батьківщину, виховання поваги до Конституції України, державної символіки, а також готовність робити особистий внесок у процвітання своєї країни, який реалізується через навчальну фізкультурно-оздоровчу роботу та спортивно-масові позакласні і позашкільні виховні заходи [12, с. 71] У рамках даної статті ми не будемо деталізувати всі результати попередніх пошуків.

Наступним завданням нашого дослідження є розподілення національних рухливих ігор на класи, відповідно існуючим загальним і відмінним ознакам і властивостям. Іван Боберський з цього приводу писав: «Поділити ігри пожиточно, а заразом науково не вдалося до тепер нікому і ледве не вдасться коли» [2, с.17]. Незважаючи на наявність великої кількості досліджень, не існує єдиної загальноприйнятої універсальної класифікації національних ігор, яка б охоплювала всі нації, епохи та їх контексти. Як зазначають дослідники даної проблематики, класифікацій дуже багато, і вони часто залежать від культурного, регіонального і соціального контексту. Тож, на основі аналізу сучасної наукової літератури спробуємо скласти узагальнений перелік ознак, що відображають багатовимірний зміст та функції національних рухливих ігор (Таблиця 1.).

Таблиця 1. Класифікаційні ознаки національних рухливих традицій та ігор

Класифікаційна ознака	Категорії	Характеристика / зміст
1. Походження та історико-культурний контекст	– Обрядові – побутові; – військово-підготовчі; – ритуально-символічні	Зумовлені традиційними обрядами, побутом, військовими потребами або міфологічною символікою
2. Вікова спрямованість	– Дитячі; – підліткові; – молодіжні; – різновікові	Враховують психофізіологічні особливості учасників та рівень рухової підготовленості
3. Домінуючі фізичні якості	– На швидкість; – силу;	Орієнтовані на розвиток окремих або кількох фізичних якостей одночасно

	– витривалість; – спритність; – координацію; – комплексні	
4. Характер рухової діяльності	– Бігові; – стрибкові; – метальні; – силові; – комбіновані	Визначаються основним типом рухових дій, що використовуються в грі
5. Ступінь змагальності	– Ігри-забави; – ігри-змагання; – командні протиборства; – індивідуальні змагання	Варіюють від ігор без змагального компонента до чітко структурованої боротьби за результат
6. Структурна складність	– Прості; – середньої складності; – складні	Варіюють кількість правил, етапів, ігрових ролей і варіантів перебігу гри
7. Кількість учасників	– Індивідуальні; – парні; – малі групи; – масові	Визначає організацію гри й можливість залучення у гру різної кількості учасників
8. Просторові умови	– На відкритому повітрі; – у приміщенні; – сезонні; – універсальні	Ігри прив'язані до певної місцевості, погодних умов або придатні для різних середовищ
9. Виховна спрямованість	– Патріотичні; – морально-етичні; – комунікативні; – оздоровчі	Орієнтовані на формування соціальних, моральних, громадянських і фізичних якостей
10. Функціональне призначення	– Дозвіллеві; – обрядові; – тренувальні; – соціалізаційні	Виконують роль відпочинку, елемента обряду, засобу підготовки або соціального навчання
11. Ступінь автентичності	– Автентичні; – реконструйовані; – модернізовані	Відображають рівень збереження традиційних правил та адаптації до сучасності

Примітка: укладено за джерелами [2,4, 7-11, 13].

Узагальнюючи наведені класифікаційні підходи, доцільно підкреслити, що незалежно від обраної системи поділу національних рухливих традицій (за походженням, змістово-ігровою структурою, функціональним призначенням тощо), обов'язковим критерієм їх добору в навчально-виховний процес є віковий принцип. Саме відповідність ігрового матеріалу віковим можливостям, інтересам та психофізіологічним особливостям учнів забезпечує педагогічну доцільність використання національних рухливих ігор у процесі спортивно-патріотичного виховання. Для підлітків цей принцип набуває особливої ваги, оскільки даний вік характеризується:

- інтенсивним фізичним ростом і нерівномірністю розвитку рухових якостей;
- формуванням складних форм довільності, мотивації та ціннісних орієнтацій;
- підвищеною потребою у спілкуванні, змагальності та груповій взаємодії;
- зростанням ризику психоемоційної перевтоми та ситуативної тривожності [14, с.127-132].

Урахування вікового принципу при виборі національних рухливих традицій дозволяє забезпечити оптимальний рівень фізичного навантаження, добрати ігри, що сприяють розвитку провідних для підлітків рухових і соціально-комунікативних навичок, а також створити сприятливі умови для формування патріотичних цінностей через емоційно значущу й культурно насичену активність. Такий підхід сприяє не лише ефективності фізичного виховання, а й гармонійному особистісному розвитку здобувачів ЗЗСО. Дослідниця історії розвитку українських національних ігор Н. Хлус також наголошує, що їх застосування у освітньому процесі має свої особливості і в рамках закладів освіти ігри проводяться відповідно до вікових можливостей дітей [15, с.75].

Дослідниця С. Дудіцька у своєму науковому дослідженні схарактеризує народні рухливі ігри як універсальний засіб фізичного виховання молоді і описує

наступні його функції: оздоровча – ігри сприяють гармонійному розвитку форм і функцій організму школяра; формують правильну поставу; загартовують організм; підвищують працездатність; зміцнюють здоров'я; освітня - формують рухові вміння і навички з бігу, стрибків, метання; розвивають фізичні якості: швидкість, силу, спритність, гнучкість і витривалість; формують основи знань із фізичної культури і спорту, валеології, народознавства, історії рідного краю і т.д.; виховна - виховують моральні та волеві якості учнів; виховують любов до рідного краю, звичаїв і традицій українського народу; виховують любов до щоденних і систематичних занять фізичними вправами [13, с. 19-22]

Народні традиції фізичного виховання відіграють багатогранну роль у становленні особистості молоді. У їх основі поєднуються природна потреба в русі та культурно закріплені способи взаємодії, що сприяє гармонійному розвитку. На нашу думку, використання у навчально-виховному процесі ЗЗСО національних рухових традицій спрямоване на:

- фізичне виховання і оздоровлення учнів. Завдяки динамічним діям, зміні темпу, ритму та ігровим ситуаціям, молодь активізує основні фізичні якості - силу, спритність, витривалість, координацію та швидкість реакцій. Одночасно ігрова діяльність стимулює інтелектуальні процеси: уміння швидко приймати рішення, планувати дії, орієнтуватися в просторі й прогнозувати поведінку інших учасників. Завдяки емоційній насиченості та природній радості руху такі ігрові форми створюють позитивний психологічний стан, знижують рівень тривожності та сприяють зміцненню психофізичного здоров'я.

- виховання моральних якостей і соціально- громадянських ціннісних установок. Потенціал народних ігор проявляється у засвоєнні етичних норм та моделей конструктивної взаємодії. Дотримання правил, необхідність співпраці, відповідальність за результат команди формують у молоді повагу до спільних цілей, чесність, відповідальність, здатність діяти в інтересах колективу, уміння керувати емоціями та поводитися в межах узгоджених норм. Національні

рухливі ігри надають можливість безпечно переживати ситуації напруження і суперництва, що сприяє розвитку волі, рішучості та витримки.

- національно-патріотичне виховання – пробудження самосвідомості, формування активних і свідомих громадян, здатних відстоювати інтереси свого народу тощо. Включення в урок фізичної культури українських народних ігор дозволяє учням відчувати власну приналежність до національної спільноти, пізнати історичні та культурні цінності, розвивати моральні якості й покращувати фізичний стан. сприяють комплексному розвитку підлітків: формують патріотичну самосвідомість і моральні цінності, одночасно розвиваючи фізичні якості.

Висновки. Підводячи підсумки нашого дослідження, можемо стверджувати, що народні традиції фізичного виховання в цілому, і національні рухливі ігри зокрема, виступають дієвим засобом фізичного вдосконалення, морального становлення та формування соціальної зрілості учнівської молоді. Використання українських національних рухливих традицій у навчально-виховному процесі сприяє розвитку фізичних якостей, формуванню патріотичної самосвідомості, моральних цінностей та соціально-комунікативних навичок. Розроблена класифікація національних рухливих ігор за рядом релевантних узагальнених ознак. Водночас, потребує подальшого дослідження розробка практичних рекомендацій із застосування народних традицій фізичного виховання і національних ігор у сучасних умовах та визначення оптимальної частоти і тривалості їх використання у процесі спортивно-патріотичного виховання учнів.

Список використаних джерел:

1. Стратегія розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.11.2020 № 1089-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-%D0%BF#n9> (дата звернення: 08.11.2025).

2. Яловська О. Українські народні дитячі рухливі ігри, забави, розваги: методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2018. 264 с.
3. Кремень В. Г. Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. Серія «Філософські науки», 2020. № 1. С. 113–116. DOI: <https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1-113-116>
4. Домінантні аспекти виховання еліти української нації: колект. монографія / Г. Ф. Пономарьова, А. А. Харківська, Л. О. Петриченко та ін. ; Комун. закл. «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради; Нац. академія Нац. гвардії України; Нац. академія Держ. прикордон. служби України імені Богдана Хмельницького. Харків : ФОП Панов А. М., 2021. 394 с. URL: <http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2919> (дата звернення: 18.11.2025).
5. Лазоренко С.С. Військово-патріотичне виховання як складова частина політики обороноздатності країни. *Олімпійський та паралімпійський спорт*. Випуск 1, 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/olimp spu/2023.1.5>
6. Отравенко О.В., Діхтяренко З.М., Єрмоєнко Е.А. Мотиваційні пріоритети у вихованні почуття національної самосвідомості учнів, студентів і курсантів засобами бойового хортингу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні Науки*. 2024. № 3(363). С. 117–126. DOI : [https://10.12958/2227-2844-2024-4\(363\)-117-126](https://10.12958/2227-2844-2024-4(363)-117-126)
7. Коломоєць С., Петков С., Притула О. Патріотичне виховання: теорія і практика. Київ : Видав. дім «Професіонал», 2021. 224 с. URL: <https://knushop.com.ua/> (дата звернення: 18.11.2025).
8. Левінець Н. В. Формування професійної готовності майбутніх вихователів до здійснення фізичного виховання дошкільників на засадах народних традицій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 211 с.

9. Приступа Є. Н. Становлення і розвиток педагогічних основ української народної фізичної культури : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Львів, 1995. 411 с.
10. Папенко Є. М. Український сокільський рух у Галичині (1890–1930-ті рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2017. 241 с.
11. Костюшко Г. О. Українські національні традиції фізичного виховання та їх вплив на підростаюче покоління. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 11, Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 8. С. 85–89. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/4004> (дата звернення: 18.11.2025).
12. Карпенко М. І. Теоретико-методологічні засади спортивно-патріотичного виховання учнівської молоді. *Наукові записки* : зб. наук. ст. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2025. Вип. CLX (160). С. 70–77.
13. Рухливі ігри та естафети з методикою викладання : навч.-метод. посіб. / уклад. С. П. Дудіцька, А. М. Медвідь, А. П. Царик ; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці : ЧНУ ; Рута, 2020. 227 с.
14. Карпенко М. І. Формування культури здоров'я школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Луганськ : ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2013. 226 с.
15. Хлус Н. О., Петрикей О. О. Історія розвитку українських народних рухливих ігор: теоретичний аспект. *Спортивні ігри*. 2025. 2 (36). Харків: Харківська державна академія фізичної культури, с. 71-78 DOI: 10.15391/si.2025-2.09